

РОЗВИТОК СИСТЕМ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ДО І ПІСЛЯ КРИЗИ

У статті досліджено основні проблеми функціонування ефективної системи гарантування вкладів. Розглянуто основні міжнародні стандарти організації систем гарантування вкладів. Проведено аналіз відповідності вітчизняної системи гарантування вкладів міжнародним стандартам та визначено основні напрями її удосконалення.

The basic problems of functioning of the effective system of guaranteeing of holding are investigated in the article. The basic international standards of organization of the systems of guaranteeing of holding are considered. The analysis of accordance of the domestic system of guaranteeing of holding is conducted to the international standards and basic directions of her improvement are determined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах фінансової нестабільності у розвинених країнах світу для гарантування вкладів застосовується страхування депозитів, що створює гарантії вкладникам у випадку банкрутства банків та підвищує ступінь довіри до банківської системи.

Остання світова фінансова криза виявила, що ключовим елементом забезпечення фінансової стабільності в Україні є реалізація стратегії ефективного пруденційного регулювання та нагляду та виведення неплатоспроможних банків з ринку банківських послуг. Для вирішення цього завдання, необхідна підтримка ліквідності банківської системи (функція кредитора останньої інстанції), захист прав споживачів фінансових послуг та фінансова грамотність і в кінцевому підсумку дієва система гарантування вкладів.

Протягом останніх років у багатьох країнах світу було створено офіційні системи страхування депозитів. І хоча концепція страхування досить очевидна, проекти страхування депозитів на практиці бувають достатньо складними та суттєво різняться між собою.

Таким чином, страхування депозитів зумовлене, по-перше, потребою в захисті фінансових інтересів вкладників, а, по-друге, – необхідністю усунення ризику системної банківської кризи. Ці заходи повинні забезпечити довіру до банківської системи (особливо в країнах, що розвиваються) та попередити панічне вилучення депозитів вкладниками або інші операції, що загрожують стабільності фінансово-кредитної системи в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. В Україні останнім часом з'явилися публікації, які здебільшого торкаються окремих питань гарантування вкладів і страхування депозитів. Певні аспекти висвітлено у працях і публікаціях таких авторів, як М. Данілюка, А. Жихарева, О. Іценка, І. Кичка, Л. Конопатської, А. Криклій, В. Крилової, А. Маглаперідзе, Ф. Мамілової, В. Матрохіна, О. Орлюк та інших. Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених цій проблемі, сучасний стан економічного розвитку вимагає нових підходів до системи гарантування вкладів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні для України залишаються проблемними питання стосовно формування організаційного та функціонального механізму системи гарантування вкладів, його взаємодія з урядовими органами та суб'єктами фінансового ринку.

Постановка завдання. Мета статті – провести аналіз систем гарантування вкладів та визначити основні аспекти їх розвитку в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз діяльності систем страхування вкладів у розвинутих країнах показав, що серед розмаїття форм страхування у світі можна виділити дві основні – американську та німецьку [1, с.101–103]. За критерій, який покладено в основу поділу на форми, взято власність коштів страхових фондів. В американській – це державна форма власності (США, Великобританія, Японія), в німецькій – власність банків – співучасників (Німеччина, Нідерланди, Австрія, Швейцарія, Франція). Така класифікація є основною. Проте в світі існують і системи змішаного типу. Фінансова участь держави у страхуванні вкладів може мати такі форми:

- надання страховому фонду всього або частини первісного капіталу для запуску системи (Японія, Індія);
- регулярні внески до страхового фонду (Іспанія, Індія, Аргентина);
- держава забезпечує резервні кошти для підкріплення фонду (США).

Щодо участі банків у страхуванні вкладів, то вона може бути як обов'язкова (Великобританія, Канада, Японія, Казахстан), так і добровільна (континентальні країни Західної Європи) [2, с.95].

Фінансова криза 2008–2009 рр. акцентувала увагу на тісній залежності між різними елементами системи фінансової стабільності, зокрема визначальна роль системи гарантування вкладів підвищилася так як вкладники виявилися більш чутливими, а фінансова стабільність – мінлива і чуттєва до поведінки інвесторів; системи гарантування вкладів переважно розраховані на стабільність ринків, а в умовах кризи виявились вразливими; низький рівень фінансової освіти та захисту споживачів підвищує вразливість ринків.

Для подолання кризи 2008–2009 рр. були застосовані заходи щодо підвищення ефективності систем гарантування вкладів, а саме: підтримка ліквідності та капіталізація і націоналізація фінансових установ; посилення захисту вкладників – збільшення суми покриття, введення 100% гарантії (19 країн ввели 100% гарантію вкладів на період кризи; 22 країни збільшили суму покриття вкладів; 7 країн ввели тимчасові заходи по збільшенню суми покриття); реформа банківського нагляду та посилення повноважень регуляторів і Фондів гарантування вкладів по виведенню неплатоспроможних банків з ринку (табл.1) [3, с.98–99].

Таблиця 1

Сума та рівень покриття системами гарантування вкладів
(складено автором за матеріалами [4])

Країна	Сума покриття		Рівень покриття, разів ВВП на душу населення	
	до кризи	після кризи	до кризи	після кризи
Албанія	700 000 лек	2 500 000 лек	2	6,9
Австрія	20 000 євро	50 000 євро	0,6	1,5
Бельгія	20 000 євро	100 000 євро	0,6	3,2
Болгарія	40 000 лев	100 000 лев	4,6	11,4
Великобританія	35 000 фунтів	50 000 фунтів	1,5	2,2
Греція	20 000 євро	100 000 євро	0,9	4,7
Індонезія	100 млн. рупій	2 млрд. рупій	4,6	82,5
Ірландія	20 000 євро	100 000 євро	0,5	2,7
Іспанія	20 000 євро	100 000 євро	0,8	4,4
Казахстан	700 000 тенге	5 000 000 тенге	0,7	4,8
Латвія	20 000 євро	50 000 євро	2	6
Литва	22 000 євро	100 000 євро	2,3	12,5
Нідерланди	20 000 євро	100 000 євро	0,6	2,9
Німеччина	20 000 євро	50 000 євро	0,7	1,7

Продовження табл. 1

Польща	23 000 євро	50 000 євро	2,4	6,2
Російська Федерація	400 000 руб	700 000 руб	1,4	2,5
Угорщина	6 000 000 форінт	50 000 форінт	2,3	5,3
Україна	50 000 грн	150 000 грн	2,4	7,6
Фінляндія	25 000 євро	50 000 євро	0,7	1,6
Хорватія	100 000 крон	400 000 крон	1,3	5,3
Чехія	25 000 євро	50 000 євро	1,8	3,8
Швейцарія	30 000 шв. франк	100 000 шв. франк	0,4	1,4
Швеція	25 000 євро	50 000 євро	0,7	1,6

Таким чином, слід зазначити, що уроки кризи 2008–2009 рр. вимагають зміцнення усіх елементів фінансової стабільності, а саме:

- на рівні регулятора – введення макро- та посилення мікро пруденційного регулювання та нагляду; удосконалення стрес тестування, системного моніторингу ризиків, посилення нагляду за системними банківськими установами та введення консолідованого нагляду;
- на рівні кредитора останньої інстанції – удосконалення механізмів підтримки ліквідності платоспроможних установ
- на рівні гаранта закладами – недопущення недоступності вкладів, прискорення виплат, розширення повноважень Фондів та удосконалення системи по виведенню проблемних банків для зменшення витрат Фондів, вкладників, банків, державного бюджету;
- на рівні державної фінансової політики – посилення координації дій щодо подолання наслідків кризи; підвищення фінансової грамотності населення; посилення захисту справ споживачів; посилення вимог до капіталу, розкриття інформації та правил поведінки банківських установ.

Відповідно до зазначених напрямів у світовій фінансовій системі відбулися певні зміни у регулюванні та нагляду (рис. 1).

Рис. 1. Ключові орієнтири забезпечення ефективності функціонування системи гарантування вкладів (розроблено автором)

Відповідно до Директиви ЄС 2009/14/ЄС [5], основними змінами до стандартів системи гарантування вкладів є:

- збільшення суми покриття вкладів в країнах ЄС з EUR 50,000 (на початку кризи EUR 20,000) – до EUR 100,000;
- обов’язкове здійснення виплат за умов недоступності вкладів протягом 4-6 тижнів (в майбутньому – максимум 7 днів) замість 3 місяців;
- залучення Фондів гарантування вкладів до роботи фінансового регулятора на ранніх стадіях вирішення проблем банків для підготовки і реалізації швидкого виведення банку з ринку і виконання вимог вкладників протягом 7 днів;
- розширення повноваження Фондів гарантування вкладів та зменшення вартості врегулювання проблемних банків з метою мінімізації витрат для Фондів та держави;
- посилення інформованості вкладників;
- посилення міжнародної співпраці та обміну інформацією.

Основні зміни у Директиві ЄС 2009/14/ЄС у порівнянні з попередні, наведені у табл. 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика вимог Директиви ЄС 1994 та Директиви ЄС 2009 (складено автором)

Показники	Директиви ЄС 1994	Директиви ЄС 2009
1	2	3
Участь в системі гарантування вкладів	Можливі виключення	Обов’язкова
Сума покриття	не менше 20 000 євро	не більше 100 000 євро
Сумісне страхування	до 10% суми покриття	ні
Предмет покриття	вклади в валютах членів ЄС	Вклади, що підлягають поверненню, в усіх валютах; окремі інвестицій в облігації, сертифікати
Максимальний термін здійснення платежу по відшкодуванню	починаючи не пізніше ніж на 21й день з моменту визнання недоступності вкладів; не більше 3 місяців на завершення відшкодування	починаючи не пізніше ніж на 5й день з моменту визнання недоступності вкладів; не більше 7 днів на завершення відшкодування
Вимоги до фінансування Фонду	відсутні	75% попередні платежі учасників; 25% – платежі після проведення відшкодування / додаткові платежі
Види платежів учасників	не встановлені	на основі ризиків
Мінімальний розмір Фонду	відсутній	мінімум 1,5% суми депозитів
Умови фінансування	відсутні	доступ до ресурсів уряду та інших систем гарантування вкладів

Для підвищення ефективності систем страхування депозитів було розроблено спільний документ Базельського комітету з банківського нагляду і Міжнародної асоціації страховиків – Основоположні принципи для ефективних систем страхування депозитів [6] – складаються з трьох частин, що стосуються відповідно: ролі систем страхування депозитів у національній системі органів і механізмів, що забезпечують підтримку фінансової стабільності; умов, які роблять істотний вплив на ефективність функціонування системи страхування; самих принципів, пояснень до них і практичних рекомендацій щодо їх застосування.

У зв'язку з недостатньою ефективністю системи страхування депозитів в Україні виникає необхідність ретельного вивчення Основоположних принципів та проведення аналізу відповідності системи страхування вкладів в Україні цим принципам (табл. 3).

Таблиця 3

Ключові принципи ефективних систем страхування депозитів

Назва принципу	Виконання принципу в Україні
Принцип 1 – Завдання публічної політики	Виконується
Принцип 2 – Зниження рівня морального ризику	Частково виконується
Принцип 3 – Мандат	Виконується
Принцип 4 – Повноваження	Виконується
Принцип 5 – Управління	Частково виконується
Принцип 6 – Відносини з іншими учасниками мережі фінансової безпеки	Частково виконується
Принцип 7 – Питання транскордонної діяльності	На даний час цей принцип неактуальний для України
Принцип 8 – Обов'язкове членство в ССВ	Частково виконується
Принцип 9 – Страхове відшкодування	Виконується
Принцип 10 – Перехід від необмеженої гарантії до системи з обмеженим розміром страхового відшкодування	Цей принцип неактуальний для України
Принцип 11 – Фінансування	Частково виконується
Принцип 12 – Інформування населення	Не виконується
Принцип 13 – Правовий захист	Не виконується

Продовження табл. 3

Принцип 14 – Робота з особами, винними в банкрутстві банку	Частково виконується
Принцип 15 – Своєчасне виявлення і своєчасна інтервенція та врегулювання	Не виконується
Принцип 16 – Ефективні процеси врегулювання	Не виконується
Принцип 17 – Виплати відшкодування вкладникам	Частково виконується
Принцип 18 – Компенсація витрат страховика	Не виконується

Як свідчать дані табл. 3, використання Основоположних принципів в Україні свідчить про те, що більшість з Основоположних принципів в Україні на цей час не виконуються (принцип правового захисту, принцип своєчасного виявлення, інтервенції та врегулювання, принцип ефективності процесів врегулювання, принцип компенсації витрат страховика – не виконуються) або виконуються лише частково (принцип зниження рівня морального ризику, принцип управління, принцип обов'язкового членства в ССВ, принцип фінансування, принцип роботи з особами, винними в банкрутстві банку, і принцип виплати відшкодування вкладникам), 2 принципи є неактуальними для України: питання транскордонної діяльності на даний час є неактуальним, оскільки, не зважаючи на вступ України до СОТ (16 травня 2008 р.) та існуючий дозвіл відкриття філій іноземних банків, на даний час на території України не зареєстровано жодної філії іноземного банку.

Принцип переходу від необмеженої гарантії до системи з обмеженим розміром страхового відшкодування неактуальний, оскільки в Україні розмір гарантії за вкладками обмежений. Повністю виконуються в Україні лише чотири із 18-ти принципів: завдання публічної політики, принцип мандату, принцип повноваження і принцип страхового відшкодування; сім принципів частково виконуються, два принципи є неактуальними для України (принципи 7 і 10), а п'ять принципів – не виконуються.

Необхідно зазначити, що з метою підвищення ефективності систем гарантування вкладів необхідний дієвий механізм роботи з неплатоспроможними банками. З огляду на це, Європейський Союз запропонував нові підходи управління проблемними банками (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика нових підходів Європейського Союзу по роботі з неплатоспроможними банками (складено автором) [7]

Стабільна установа	Проблемна установа	Неплатоспроможна установа
Макропруденційний нагляд – моніторинг системних ризиків	Обмеження ризиків, введення додаткових вимог	Ліквідація
Мікро пруденційний нагляд – нагляд за індивідуальними установами	Кураторство та спеціальний контроль	Продаж активів та зобов'язань

Продовження табл. 4

Стрес тестування	Обмеження ризиків на групу, сектор економіки, тощо	Примусове злиття та інші форми реорганізації
Консолідований нагляд за групами		Продаж установи
Плани антикризового управління на рівні системи та окремих установ	Розробка спеціальних планів фінансового оздоровлення та інших заходів впливу	Перехідний банк
Заходи впливу як відповідь на окремі порушення		Реструктуризація боргів та активів

Відповідно до вище зазначеного основні реформи в Україні стосовно забезпечення ефективної системи гарантування вкладів повинні передбачати перерозподіл повноважень між Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та Національним банком України через внесення відповідних змін у Закон України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб» та закон України «Про Національний банк України». Такі зміни передбачають віднесення до повноважень Національного банку України щодо роботи з проблемними банками реєстрацію та ліцензування банків, регулювання їх діяльності, пруденційний нагляд, застосування заходів впливу до неплатоспроможних банків протягом 180 днів. До компетенції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – відшкодування гарантованих вкладів, збір платежів з банків-учасників, врегулювання неплатоспроможних банків за найменш затратним методом.

Основні позиції щодо роботи з неплатоспроможними банками у деяких країнах світу наведені у табл. 5.

Таблиця 5

Характеристика основних систем роботи з неплатоспроможними банками [8]

Характеристики	Німеччина	Данія	Нідерланди	Великобританія
Законодавство	Закон Про реструктуризацію від 1 січня 2011 року, із змінами до Закону про банки	нові підходи ухвалені Парламентом влітку 2011 року	Указ від 12 жовтня 2006 та Закон про фінансові послуги – очікуються зміни	новий Закон про банки 2009 року
Фінансові установи для втручання	кредитні установи	кредитні установи	кредитні установи, страхові компанії	кредитні установи
Механізми роботи з неплатоспроможними установами	План реструктуризації, реструктуризація кредитів, передача активів та зобов'язань в інші установи, перехідний банк, ліквідація тощо	передача активів та зобов'язань в інші установи, перехідний банк, ліквідація тощо	Передача акцій, активів та зобов'язань в інші установи, перехідний банк, ліквідація, тимчасова націоналізація	Передача акцій, продаж активів та зобов'язань приватним установам, перехідний банк, ліквідація, тимчасова націоналізація

Фінансування заходів по виведення з ринку	Фонд виведення неплатоспроможних установ (фінансується наперед)	Державна компанія з фінансової стабільності, під гарантію Фонду гарантування вкладів	Фонд гарантування вкладів може фінансувати операції з переведення активів та зобов'язань в інші установи	Фонд гарантування вкладів (з компенсацією витрат по факту)
---	---	--	--	--

Висновки і перспективи подальших розробок. Аналіз виконання основоположних принципів в Україні свідчить про те, що система гарантування вкладів в Україні потребує значного вдосконалення. Зокрема, доцільне впровадження диференційованої ставки внесків до ФГВФО. Це буде стимулювати банки до проведення зваженої кредитної політики, удосконалення управління ризиками, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню стабільності банківської системи.

Отже, в Україні є всі перспективи для подальшого розвитку системи гарантування вкладів. Для цього необхідно: розширити повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; зорієнтувати систему гарантування вкладів на захист інтересів як фізичних, так і юридичних осіб; встановити диференційований розмір регулярних внесків банків до Фонду залежно від ризиковості їх діяльності; встановити суми компенсаційних виплат Фондом гарантування вкладів фізичних осіб залежно від рівня процентної ставки за вкладом; наділити Фонд правами щодо участі у процедурах тимчасової адміністрації та ліквідації банку; забезпечувати постійне поетапне підвищення розміру гарантованих сум відшкодування за вкладами фізичних осіб за рахунок коштів Фонду.

Список використаної літератури

1. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: [навч. посіб.] / І. В. Шамова. – К.: КНЕУ, 2001. – 195 с.
2. Мазур Т. Діяльність фонду гарантування банківських вкладів: зарубіжний досвід і пропозиції для України / Т. Мазур // Підприємство, господарство і право. – 2007. – № 2(134). – С. 95–98.
3. Крилова В. В. Основні засади створення «бідж-банку» в Україні / В. В. Крилова, М. В. Ніконова // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – С. 95–102.
4. Європейській форум фондів гарантування вкладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.efdi.net/>.
5. Directive 2009/14/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 2009 amending Directive 94/19/EC on deposit-guarantee schemes as regards the coverage level and the payout delay//OJ. L68. – 13.03.2009. – P. 3–7.
6. Ключевые принципы эффективных систем страхования депозитов [Электронный ресурс]. – 2009. – 25 с. – Режим доступа: <http://www.asv.org.ru/insurance/experience/show/?id=129799>.
7. Технічні деталі можливого підходу ЄС до реабілітації та врегулювання банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2011/crisis_management/consultation_paper_en.pdf.
8. Міжнародна асоціація фондів гарантування вкладів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iadi.org>.